

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Управління матеріальним постачанням»
вибіркових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Логістика

За темою № 1 - Сутність та передумов формування матеріально-технічного забезпечення підприємства

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від
31.08.2021 № 1

Розробники: голова циклової комісії економіки та управління, к.е.н., спеціаліст
вищої категорії, викладач – методист, Цимбалістова О.А.

Рецензенти:

1. Викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Харченко М.В.
2. Професор кафедри логістики НАУ, доктор економічних наук, професор, експерт Українського логістичного альянсу (УЛА) Смерічевська С.В.

План лекцій:

1. Еволюція теорії матеріально-технічного забезпечення підприємства.
2. Матеріальний потік як складова логістичної системи підприємства.
3. Сутність матеріально-технічного забезпечення підприємства.
4. Завдання та функції матеріально-технічного забезпечення підприємства.
5. Організаційна модель служби матеріально-технічного забезпечення підприємства.

Ключові поняття та терміни:

- матеріальний потік,
- елементарний матеріальний потік,
- інтегральний матеріальний потік,
- інтенсивність матеріального потоку,
- потужність матеріального потоку,
- інформаційний потік,
- логістична система,
- функція матеріально-технічного забезпечення

Рекомендована література:

Основна:

1. Логістика. Основи теорії: підручник / Є.В. Крикавський.- 2-ге вид. – Львів: Вид-во Нац.ун-ту «Львівська політехніка»(Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ –захід»),2006.-456 с.
2. Гаджинский А.М. Логистика: учебник / А.М. Гаджинский. -20-е изд. – М.: Издательство- торговая корпорация «Дашков и К», 2012. -484с. .
3. Шевців Л. Ю., Петецький І. Логістичні витрати підприємства. Монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 244 с.
4. Пономаренко В. С., Таньков К. М., Лепейко Т. І. Логістичний менеджмент : Підручник / За ред. д-ра екон. наук проф. В. С. Пономаренка. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 482 с.
5. Чухрай Н., Гаврись Я., Гірна О. Кадри в маркетингу та логістиці : Монографія / За ред. д-ра екон. наук проф. Н. Чухрай. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2010. – 228 с.
6. Посилкіна О.В. Виробнича логістика : Навч. посібник / О.В. Посилкіна, Р.В. Сагайдак-Нікітюк, О.В. Доровський, Г.В. Кубасова. – Харків: Вид-во НФаУ, 2009. – 364 с.
7. Смирчинский В.В. Логистика: навч.-метод. посіб. – Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка», 2009. – 264 с.
8. Сумец А. М. Логистика: Учебное пособие. – К.: «Хай-Тек Пресс», 2008. – 320 с.

9. Алькема В. Г., Сумець О. М. Логістика: теорія та практика: Навч. посібник. – К.: ВД „Професіонал”, 2007. – 216 с.
10. Денисенко М. П., Левковець П. Р., Михайлова Л. І. та ін. Організація та проектування логістичних систем: Підручник / за ред. проф. М. П. Денисенка, проф. П. Р. Лековця, проф. Л. І. Михайлової. — К: Центр учбової літератури, 2010. — 336 с.
11. Чухрай Н. І. Логістичне обслуговування: Підручник. - Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2006. - 292с.
12. Крикавський Є.В., Чорнописька Н.В. Логістичні системи: Навч. посібник. - Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2009. - 264 с.
13. Крикавський Є. В. Маркетинговий менеджмент . Навчальний посібник / Є. В. Крикавський, І. О. Дейнега, О. В. Дейнега, І. Ф. Лорві. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 380 с.
14. Крикавський Євген, Логістика для економістів. Підручник. Друге видання, виправлене і доповнене. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 476 с.
15. Гордійчук А.С., Стахів О.А., Кузнєцова Т.В., Збагерська Н.В., Організація і технологія забезпечення підприємства. Нав. Посібник/ А.С. Гордійчук. Рівне: НУВГП, 2012. 256с.
16. Є. В. Крикавського, Логістичний менеджмент. Навчально-методичний посібник / О. Є. Шандрівська, В. В. Кузяк, Н. І. Хтей. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 196 с.
17. Є. В. Крикавського, О. А. Похильченко, ЕКОНОМІКА ЛОГІСТИКИ. Навчальний посібник / Є. В. Крикавський, О. А. Похильченко, Н. В. Чорнописька, О. С. Костюк, Н. Б. Савіна, С. М. Нікшич, Л. Я. Якимишин. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 640 с.
18. Чухрай Наталія, Логістичне обслуговування. Підручник. Друге видання. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2006. 292с.
19. Васелевський М. Економіка логістичних систем. Монографія / М. Васелевський, І. Білик, О. Дейнега, М. Довба, О. Костюк, Є. Крикавський, С. Кубів, С. Леонова, П. Малолєпші, О. Мних, С. Нікшич, І. Петецький, О. Попко, І. Рикованова, Н. Савіна, Л. Сопільник, Н. Чорнописька, Л. Юрченко, Л. Якимишин, Л. Янковська; За наук. ред. Є. Крикавського та С. Кубіва. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2008. 596 с.

Додаткова:

20. Zeng A. Z. Developing a framework for evaluating the logistics costs in global sourcing processes: An implementation and insights / A. Z. Zeng, C. Rossetti // International Journal of Physical Distribution & Logistics Management. – 2003. – Vol. 33, № 9. – P. 785–803.
21. CSCMP Supply Chain Management | Council of Supply Chain Management

- Professionals [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://cscmp.org/about-us/supply-chain-management-definitions>.
22. Данько Т. В. Аналіз рівня зрілості ланцюгів постачання українських підприємств високотехнологічного машинобудування / Т. В. Данько, К. Р. Пелюхня, К. С. Зіміна // Вісник НТУ «ХПІ». – 2014. – № 4 (1047). – С. 44–53.
 23. Карпенко Г. П. Логістичні термінологічні студії в Україні / Г. П. Карпенко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка. – 2013. – № 14. – С. 191–196.
 24. Яковлев А. І. Удосконалення методичних засад управління витратами на промислових підприємствах / А. І. Яковлев // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 7. – С. 17–19.
 25. Сачинська Л. В. Управління логістичними витратами підприємства / Л. В. Сачинська // Маркетинг та логістика в системі менеджменту: тези доповідей IX Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 8–10 листопада 2012 р.). – 2012. – С. 382–383.
 26. Окландер М. А. Логістика / М. А. Окландер. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 346 с.
 27. Рета М. В. Логістичні витрати: визначення, класифікація та облік / М. В. Рета // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 155–158.
 28. Помірко Н. М. Класифікація логістичних витрат у формуванні системи управління ними на промисловому підприємстві / Н. М. Помірко // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2010. – № 669. – С. 99–107.
 29. Гаврись О. М. Фасетна класифікація логістичних витрат промислових підприємств / О. М. Гаврись, В. І. Ковшик // Економічний аналіз. – 2014. – Vol. 16, № 2. – С. 90–97.
 30. Hua S. Logistics cost and supply chain performance evaluation / S. Hua, Y. Kai // Supply Chain Perspectives and Issues in China. – Hong Kong : Fung Global Institute Limited and Fung Business Intelligence Centre, 2013. – P. 127–144..
 31. Krajnc J. Activity-based Management of Logistic Costs in a Manufacturing Company: A Case of Increased Visibility of Logistics Costs in a Slovenian Paper Manufacturing Company / J. Krajnc, K. Logožar, B. Korošec // PROMET - Traffic&Transportation. – 2012. – Vol. 24, № 1. – P. 15–24.
 32. Крикавський Є. Логістика та управління ланцюгами поставок: Навч. посібник / Є. Крикавський, О. Похильченко, М. Фертч. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 844 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

33. <http://www.management.com.ua/ims/ims002.html> - інформація про систему планування матеріальних потреб виробництва (MRP).
34. <http://www.management.com.ua/qm.shtml> - концепція загального

менеджменту якості.

Текст лекції

1 Еволюція теорії матеріально-технічного забезпечення підприємства

Розглядаючи підприємства як виробничу та економічну систему, у першу чергу маємо на увазі забезпечення його виробничими ресурсами. Адже тільки при наявності сировини та матеріалів, засобів праці, робочої сили підприємство може розпочати свою діяльність і виготовляти продукцію, а поновлення цих ресурсів забезпечує задоволення потреби споживачів.

Значною мірою безперебійність виробничого процесу на підприємстві та ефективність виробництва визначається забезпеченістю підприємства матеріально-технічними ресурсами, для чого підприємство повинно створити систему матеріально-технічного забезпечення виробничими ресурсами. При цьому їх використання повинно бути раціональним з метою збільшення виробництва продукції при зниженні її собівартості.

Матеріально-технічне забезпечення становить процес забезпечення підприємства сировиною, матеріалами, напівфабрикатами, готовими виробами, які необхідні для виробничого і невиробничого споживання, відповідно до визначених потреб та у певні терміни.

Злагоджений потік матеріально-технічних ресурсів не допускає простоїв у виробничому процесі, що призводить до більш ефективного використання необхідних для виробництва ресурсів.

Як наука, матеріально-технічне забезпечення підприємства розробляє теоретичні основи та практичні рекомендації щодо забезпечення підприємства продукцією виробничо-технічного призначення. Іншими словами, матеріально-технічне забезпечення підприємства обґрунтовує дії підприємства в умовах ринку щодо забезпечення виробництва матеріально-технічними ресурсами.

Розвиток матеріально-технічного забезпечення як науки розпочався з 60-х років XX ст. Можна виділити три основні етапи розвитку матеріально-технічного забезпечення.

Перший етап (60-80-ті роки XX ст.). Існування директивної економіки передбачало наявність централізованого розподілу матеріальних ресурсів. Існували фонди і наряди на замовлення споживачів матеріальних ресурсів. Створювалися п'ятирічні плани з постачання підприємства сировиною і матеріалами. Підприємства не мали вільного вибору постачальника, можливості брати участь у цінах на матеріали, не мали можливості самостійно встановлювати прогресивні господарські зв'язки. Основною причиною, що не забезпечувало потреби підприємства у відповідних ресурсах, був розподіл та кооперація праці, яка встановлювалася директивно, а не на економічних

законах. Основною функцією матеріально-технічного забезпечення є визначення потреби в матеріальних ресурсах та раціональне їх використання.

Другий етап (80-90-ті роки XX ст.). Характеризується перебудовою економіки, роздержавленням, приватизацією та створенням об'єктів малого бізнесу. Підприємствам надається самостійність у виборі напрямку виробничої діяльності, розпорядженні власними коштами, прибутком, здійснюється самофінансування. Тобто, підприємства починають працювати на принципах комерційного рахунку. Перехід до соціально-орієнтованої ринкової економіки потребував відмови від централізованого розподілу матеріальних ресурсів і переходу до гуртової торгівлі ними у формі вільної купівлі-продажу, з широким застосуванням договірних цін, змаганням за покупця і свободою у виборі ділового партнера. Гуртова торгівля засобами виробництва здійснюється за законами товарно-грошового обігу на засадах широкої господарської самостійності підприємств і використання економічних важелів і стимулів. Основа взаємовідносин в гуртовій торгівлі засобами виробництва – взаємні зобов'язання та матеріальна відповідальність підприємств постачальників та споживачів. Перехід до гуртової торгівлі пов'язаний з поліпшенням комерційної роботи на підприємствах, з глибоким вивченням попиту на продукцію, всебічним удосконаленням організації збуту та її споживання.

Роль матеріально-технічного забезпечення підвищується завдяки таким факторам:

- розривом економічних зв'язків;
- порушенням раніше встановленої цілісної системи функціонування матеріально-технічного забезпечення;
- зменшенням обсягу виробництва матеріальних ресурсів;
- збільшенням обсягу матеріальних ресурсів, які необхідно завозити із-за кордону;
- зростанням транспортних витрат, необхідністю створення нових портів та терміналів для збереження ресурсів та подальшого їх транспортування;
- застарілою або відсутньою нормативною базою щодо витрачання матеріально-технічних ресурсів.

До функцій матеріально-технічного забезпечення додаються функції із закупівлі сировини і матеріалів, нормування витрат матеріалів, нормування виробничих запасів.

Третій етап (з кінця 90-х років XX ст. по сьогоднішній день). Цей етап може бути охарактеризований так. З'являються фундаментальні зміни в організації та управлінні ринковими процесами у сучасній економіці України. До них можна віднести: перетворення ринку продавця на ринок покупця, посилення конкурентної боротьби, поступове поширення концепції маркетингу і як результат – зростання насиченості, ширини, глибини товарного асортименту. Ускладнилося прогнозування попиту, зросли матеріальні запаси, збільшилися складські і транспортні витрати. Гостро постала проблема раціонального планування постачання, яке повинно бути зорієнтоване на задоволення попиту

з мінімальними витратами. Виникла необхідність у посиленні координації між взаємопов'язаними видами діяльності, тобто організацією виробництва, збуту, закупівель, зберігання і транспортування як єдиного матеріального потоку. Вирішення таких проблем пов'язуються з поширенням використання логістики.

Для вирішення нагальних потреб з матеріально-технічного забезпечення підприємств необхідні знання, які забезпечує навчальна дисципліна (наука) «Матеріально-технічне забезпечення підприємства». Тому зростає роль та значення цієї науки у підготовці фахівців за спеціальністю «Економіка підприємства». Це зумовлено і підвищеними вимогами до матеріально-технічного забезпечення підприємства в умовах ринкових відносин, економічний зміст якого значною мірою відрізняється від такого в умовах директивної економіки.

2 Матеріальний потік як складова логістичної системи підприємства

Поняття матеріального потоку пов'язане з переходом до логістичного підходу управління підприємством. Логістичному підходу передував підхід, за яким здійснювалося управління рухом матеріальних ресурсів. При новому підході об'єктом управління стає потік (матеріальний та інформаційний).

Потік – це сукупність ресурсів, що сприймаються як єдине ціле. Він існує як процес на деякому часовому інтервалі і вимірюється в абсолютних одиницях за певний період часу. Іншими словами, це процес руху певної сукупності ресурсів.

Пошуки нових підходів в управлінні підприємством неодмінно пов'язані з прагненням підвищити ефективність виробництва. Основним фактором, що характеризує ефективність виробництва в умовах ринкових відносин, є швидкість руху продукції і проходження обороту коштів, пов'язаних з їх виробництвом і обміном.

Продукція будь-якого підприємства проходить у своєму русі сфери виробництва і обігу.

У сфері виробництва відбувається зміна матеріальної форми продукту і утворюється новий продукт із заданими споживчими властивостями. Після продажу продукції покупцеві настає сфера обігу. У цій сфері продукт доставляється покупцю, а на підприємство надходять грошові кошти за продану продукцію. Для відтворення виробничого процесу за виручені грошові кошти підприємство закуповує сировину, матеріали та інші ресурси. Продукція із сфери обігу переходить у сферу виробництва після поступлення її на склади підприємства. У такому порядку і відбувається кругообіг засобів виробництва.

У міру поглиблення спеціалізації виробництва, застосування прогресивних технологій виготовлення продукції, нових методів організації виробництва, розвиток господарської самостійності підприємств скорочується робочий період і розширюється зона споживання вироблених товарів.

Як свідчать дані підприємств, у загальній тривалості руху промислової

продукції близько 28% становить власне процес виробництва, близько 14% приходить на час обігу і близько 58% становить час, протягом якого продукція знаходиться у процесі виробництва у так званій прихованій формі, тобто у вигляді виробничих запасів і запасів готової продукції.

У зв'язку з невеликою тривалістю періоду виробництва у багатьох галузях промисловості вплив прогресивних технологій і організації виробництва на скорочення тривалості обороту продукції є незначними. Основним резервом прискорення обороту продукції є скорочення тієї частини часу виробництва, яка пов'язана з рухом продукції, що знаходиться у виробничих запасах і запасах готової продукції.

Таким чином, переміщення і зберігання матеріалів, товарів, інформації від первинного джерела до кінцевого споживача представляє собою єдиний матеріальний та інформаційний потік підприємства.

Поняття матеріального потоку узагальнює безперервність зміни і переміщення продуктів праці в сфері обігу і виробництва.

Матеріальний потік являє собою рух та зберігання продукції, який починається з транспортування від постачальників сировини,

матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих виробів, і закінчується після продажним сервісом для споживачів.

Матеріальні потоки можуть перебувати у двох протилежних станах: динамічному і статичному. У тих випадках, коли матеріальні потоки розглядаються не в часовому інтервалі, а у визначений момент часу, вони утворюють матеріальні запаси. Наприклад, сировина, матеріали, комплектуючі на складах підприємства – це виробничі запаси; готова продукція на складах підприємства – це запаси готової продукції; сировина, матеріали, які пройшли частину обробки – це запаси незавершеного виробництва.

У загальному вигляді логістичний процес можна уявити, як ланцюг з трьома ланками «постачальники – підприємство – споживачі», за якими рухаються два взаємопов'язаних потоки: матеріальний, що збільшує вартість, та інформаційний.

Матеріальний потік є інтеграцією трьох функціональних сфер: постачання, виробництва, розподілу і збуту.

Постачання пов'язане з рухом сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектувальних виробів між ланками «постачальники – підприємство». Матеріальний потік на етапі забезпечення виробничих процесів матеріальними ресурсами постає у вигляді потоку сировини, комплектуючих, допоміжних матеріалів.

Виробництво пов'язане з рухом та зберіганням матеріалів між стадіями виробництва в межах ланки «підприємство». На етапі виробництва матеріальний потік постає у вигляді напівфабрикатів або незавершеного виробництва.

Розподіл і збут передбачають рух та зберіганням готової продукції між ланками «підприємство – споживачі». Розподіл передбачає розподілення

готової продукції між виробничими підрозділами на підприємстві. Збут представляє собою продаж готової продукції підприємства споживачам.

На етапі розподілу і збуту матеріальний потік має вигляд готової продукції, яку використовують споживачі або підрозділи підприємства.

Сукупність ресурсів одного найменування, які рухаються від конкретного джерела виробництва до місця споживання, утворюють **елементарний матеріальний потік**. Множина елементарних потоків, що формуються на підприємстві, складає **інтегральний (загальний) матеріальний потік**, який забезпечує нормальне функціонування підприємства.

Матеріальні потоки характеризуються кількісними і якісними показниками. Основними з них є інтенсивність і потужність матеріального потоку. Між цими показниками, як правило, спостерігається обернена залежність.

Інтенсивність матеріального потоку – це час переміщення одиниці матеріальних ресурсів, напівфабрикатів і готової продукції (час/ од. обсягу).

Потужність матеріального потоку – це обсяги продукції, які переміщуються за одиницю часу. Тому потік має розмірність «обсяг/од. часу», тобто є дробом, у чисельнику якого міститься одиниця виміру вантажу (штуки, тонни тощо), а в знаменнику – одиниці виміру часу (доба, місяць, рік тощо).

На них здійснюють вплив такі фактори:

1. Обсяг (маса), час і форми постачання.
2. Форми виробництва, технологія виконання логістичних операцій, рівень механізації та автоматизації робіт та ін. (у сфері виробництва).
3. Вид продукції, її призначення. Якщо її використовують на підприємствах сфери виробництва, то матеріальні потоки будуть, як правило, більш потужними за обсягом, але менш напруженими. Інша ситуація спостерігається під час управління матеріальними потоками, які за змістом складаються з продукції споживчого призначення. У даному випадку відносно часті постачання порівняно у великій кількості споживачів роблять канал матеріального потоку менш потужним, але більш напруженим.
4. Вид транспортних засобів, відстань транспортування. Чим більший транспортний засіб, тим потужність більша, та інтенсивність менша, і навпаки. Чим більша відстань перевезення, тим потужність є меншою, а інтенсивність більшою, і навпаки.

Матеріальні потоки, крім інтенсивності і потужності, можна охарактеризувати такими ознаками: номенклатурою продукції, початковими, кінцевими і проміжними пунктами, наявністю і величиною запасів у цих пунктах, способом переміщення.

Вивчення матеріальних потоків є основою для оптимізації технологічних процесів виробництва, матеріально-технічного забезпечення, транспортування і збуту продукції, раціоналізації документообігу, проектування виробничих, складських і допоміжних приміщень, створення високоефективної комунікаційної інфраструктури організаційних структур управління.

Інформаційний потік представляє собою рух та зберігання інформації.

Він передує матеріальному потоку і є необхідним для координації логістичних функцій за рахунок виконання продуктово-ринкового прогнозування; аналізу поточного стану; оперативно-календарного планування матеріального потоку.

Матеріально-технічне забезпечення виконує такі функції, які передбачає логістична система підприємства.

Логістика – наука про планування, організацію, управління, контроль і регулювання переміщення матеріальних та інформаційних потоків у просторі і часі від їхнього первинного джерела до кінцевого споживача.

Призначення логістики полягає у впровадженні на підприємстві логістичної системи, потрібної для того, щоб матеріали і товари могли долати простір і час.

Логістична система – це адаптивна система зі зворотним зв'язком, яка виконує логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинені внутрішньо системні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем.

Метою логістичної системи є забезпечення наявності товару в заданій кількості та якості в потрібному місці й у визначений час із оптимальними витратами.

Мікрологістична система охоплює внутрішньовиробничу логістичну сферу одного підприємства або групи підприємств, об'єднаних на корпоративних засадах. До мікрологістичної системи належать технологічно пов'язані виробництва, об'єднані єдиною інфраструктурою, які працюють на єдиний економічний результат.

Мікрологістична систему можна подати у вигляді основних підсистем: постачання, виробництва, розподілу і збуту (рис. 1.3).

Постачання–підсистема, яка забезпечує надходження матеріального потоку в логістичну систему. Виробництво – ця підсистема приймає матеріальний потік від підсистеми «Постачання» та управляє ним в процесі виконання різних технологічних операцій, які перетворюють предмет праці в продукт праці. Збут – підсистема, яка забезпечує вибуття матеріального потоку з логістичної системи.

Будь-яка логістична система складається із сукупності елементів, так званих ланок логістичної системи, між якими встановлені певні функціональні зв'язки і відношення. Внутрішньосистемні зв'язки є більш міцними, ніж зв'язки із зовнішнім середовищем. Зазвичай вони мають циклічний характер, бо відображають послідовність передачі матеріального та інформаційного потоків між ланками відповідного логістичного ланцюга.

При побудові логістичної системи підприємства необхідно керуватися такими принципами: узгодженістю дій; націленістю на інтегральну ефективність; функціональністю взаємодії; досягненням синергічного ефекту.

Розглядаючи схему матеріального потоку та сутність логістичної системи підприємства, визначаємо місце матеріально-технічного забезпечення у цій системі: матеріально-технічне забезпечення відповідає підсистемі «Постачання» і забезпечує рух сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих виробів від постачальника до підсистеми «Виробництво».

3 Сутність матеріально-технічного забезпечення підприємства

Праця, що витрачається на перетворення партій товару, його переміщення та інші аналогічні операції, не створює ефекту, який може існувати окремо від цього товару у вигляді якоїсь самостійної речі. Її результат зникає, якщо товар, до якого вона приєднується, включається в індивідуальне споживання; її результат переноситься, якщо товар споживається у виробництві.

В умовах ринку перехід товару від одного виробництва в інше пов'язаний не тільки із безпосереднім переміщенням товару, але й з купівлею-продажем, тобто із зміною форми власності.

В умовах купівлі-продажу товару відбувається його платне відчуження у вигляді зміни форми вартості – перетворення товарної форми у грошову, а грошової – у товарну. Праця, яка витрачається при цьому, не є продуктивною і не створює споживчої вартості. Але ці витрати необхідні, оскільки вони забезпечують безперервність виробництв.

Суть праці, що витрачається на зберігання виробничих запасів, заключається в тому, що вона спрямована не на підвищення готовності продукції до споживання, а на збереження уже створених споживчих вартостей і вартості. Ця праця зберігає продукцію від кількісних втрат і псування продукції, але вона не додає цій продукції будь-яких додаткових споживчих властивостей. Тому ця праця є не продуктивною, хоча безперечно вона є необхідною, оскільки зберігає витрачену суспільну працю. Таким чином, витрачена праця на зберігання виробничих запасів, не створюючи нову вартість, збільшує вартість товару залежно від приєднаних до нього витрат праці, пов'язаних з цим процесом.

Процес руху продукції виробничо-технічного призначення в системі матеріально-технічного забезпечення можна розділити на декілька етапів.

Перший етап відноситься до сфери обігу на підприємстві товаровиробника. Він охоплює період перебування товару на стадії готової продукції у товаровиробника аж до передачі його для транспортування. Цей етап можна розбити на три операції:

1. Зберігання товару на складах готової продукції у товаровиробника. В процесі цієї операції властивості матеріальних ресурсів не змінюються, їх споживчі властивості не збільшуються, частина продукції може піддаватися псуванню. Щоб запобігти цим змінам або скоротити втрати, товари повинні зберігатися у спеціальних сховищах, де їх зберігання вимагає певних витрат у вигляді живої і уречевленої праці. Ці витрати не створюють нової споживчої вартості, але вони збільшують вартість товару (приєднуючись до неї) на певну величину.

2. Підготовка до потреб споживача та транспортування. Протягом цього періоду здійснюється подальше наближення споживчих властивостей товару до умов його виробничого споживання і руху до місць споживання. Фізико-хімічні властивості товару, його конфігурація та інші параметри, надані

йому в процесі виготовлення, не змінюються, але товар формується в партії, одержує товарний вигляд, придатний до транспортування тощо. Праця, витрачена на ці операції, створює додатковий продукт, тобто є продуктивною працею. Вартість товару збільшується за рахунок витрачених коштів і праці.

3. Одержання замовлення, оформлення договорів, оформлення поставок і продажу товарів. Деякі з цих операцій в часі можуть передувати збереженню товарів.

На другому етапі відбувається транспортування товару до споживача. Слід відмітити, що в процесі транспортування кількість продукції не збільшується, а іноді зменшується. Проте праця, витрачена на транспортування товару, створює нову вартість, тобто вона є продуктивною працею, за рахунок якої збільшується вартість товару.

Третій етап представляє собою проходження товару через склад посередника у сфері обігу. На цьому етапі витрачаються кошти і праця, пов'язані із зберіганням товару, які відносяться на вартість товару.

Четвертий етап – перебування товару на складах у споживача, на які товар поступає прямо від виробника або через склад посередника. На складі у споживача товар перебуває аж до передачі його до виробничого споживання. Цей етап відноситься до сфери виробництва. На зберігання товару (виробничих запасів) на складах підприємства витрачається праця, яка спрямована на збереження створених споживчих властивостей. Ця праця не створює нову споживчу вартість, але збільшує вартість товару.

4 Завдання та функції матеріально-технічного забезпечення підприємства

Процес виробництва на підприємстві завжди є процесом споживання засобів виробництва. Щоб забезпечити безперебійність процесу виробництва, необхідно також безперебійно забезпечувати його засобами виробництва шляхом заміщення спожитих засобів праці та предметів праці новими, які самі є продуктами процесу виробництва і потребують збуту. В результаті збуту засоби виробництва з одних підприємств поступають на інші як сировина, матеріали, паливо, енергія, обладнання тощо. Весь комплекс робіт щодо забезпечення підприємства необхідними ресурсами здійснює служба матеріально-технічного забезпечення підприємства.

Основні цілі матеріально-технічного забезпечення підприємства полягають у такому.

1. Безперебійне забезпечення підприємства необхідними засобами виробництва на рівні сучасних досягнень науково-технічного прогресу;
2. Оптимізація господарських зв'язків між підприємством та постачальниками;
3. Маневрування матеріальними ресурсами та створення економічно обґрунтованих запасів матеріальних ресурсів;
4. Застосування прогресивних шляхів та засобів транспортування

вантажів з метою прискорення та здешевлення процесу обміну.

5. Економне використання засобів виробництва.

6. Зменшення витрат з матеріально-технічного забезпечення підприємства.

Необхідно визначити коло дій, що забезпечать виконання основних функцій матеріально-технічного забезпечення.

Всі ці вимоги може задовольняти лише правильна організація матеріально-технічного забезпечення підприємства.

Функції матеріально-технічного забезпечення – це група близьких за змістом дій (завдань), спрямованих на досягнення основних цілей матеріально-технічного забезпечення.

Матеріально-технічне забезпечення виконує такі функції: а) нормування витрати матеріально-технічних ресурсів; б) визначення потреби у матеріалах; в) організацію матеріально-технічного забезпечення.

Організація матеріально-технічного забезпечення є одним із важливих ділянок діяльності підприємства, від якого значною мірою залежать результати господарської діяльності підприємства. Адже визначається використання одного із важливих елементів виробничого процесу – предметів праці. Крім того, витрати предметів праці складають переважну частину у собівартості продукції базових галузей національної економіки, а економне їх використання є важливішою умовою зниження собівартості продукції та підвищення рентабельності підприємства. В умовах ринку у підприємств виникає право вибору постачальника, а відповідно, і право закупки більш ефективних матеріальних ресурсів. Це змушує підприємства уважно вивчати якісні характеристики продукції, яка поставляється різними постачальниками.

г) організація зберігання матеріально-технічних ресурсів і видача їх виробничим дільницям.

Перелік завдань (дій) в розрізі перерахованих функцій матеріально-технічного забезпечення підприємства наведений у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Перелік основних завдань матеріально-технічного забезпечення в розрізі його функцій

Функції матеріально-технічного забезпечення підприємства	Основні завдання матеріально-технічного забезпечення підприємства
Нормування витрати матеріальних ресурсів	Розробка норм за основними і допоміжними матеріалами; встановлення норм витрат матеріалів на виробництво нової продукції; коригування діючих норм; затвердження проектних норм; доведення норм до виробничих підрозділів; вибір методів нормування; обґрунтування заходів щодо

	зниження норм витрат матеріалів; вивчення та аналіз нормативного законодавства та нормативної бази інших підприємств.
Визначення потреби у матеріалах	Планування потреби у матеріалах та обладнанні в цілому по підприємству та за виробничими підрозділами; складання оперативного-календарного плану забезпечення; аналіз використання сировини та матеріалів; розробка річних та квартальних планів матеріально-технічного забезпечення.
Організація матеріально-технічного забезпечення	Вивчення та обґрунтування методу закупівлі ресурсів; обчислення оптимальної кількості ресурсів, що замовляються; вибір та економічне обґрунтування форм господарських зв'язків із постачальниками; визначення економічного розміру замовлення; погодження цін та укладання договорів; транспортування сировини і матеріалів; контроль кількості, якості та термінів поставки матеріалів; обчислення витрат на організацію закупівель та їх оптимізація; визначення ефективності функціонування служб матеріально-технічного забезпечення.
Організація зберігання матеріалів та їх видача виробничим дільницям	Створення умов зберігання матеріальних ресурсів; контроль за станом виробничих запасів; організація розміщення матеріальних ресурсів на складах; вантажно-розвантажувальні роботи; вибір форм постачання матеріальних ресурсів до виробничих дільниць; раціоналізація розміщення складів на території підприємства.

Таким чином, до основних завдань служби матеріально-технічного забезпечення підприємства відносяться:

- аналіз та визначення потреби у матеріальних ресурсах;
- обчислення оптимальної кількості замовних ресурсів;
- вивчення методу закупівлі ресурсів;
- погодження ціни та укладання договорів;
- розробка планів матеріально-технічного забезпечення підприємства;
- спостереження за кількістю, якістю товарів і термінами поставки;
- обчислення витрат на організацію закупівлі;
- організація розміщення товарів на складах;

- контроль за станом виробничих запасів;
- складання та подання статистичної звітності.

Істотне вирішення цих завдань забезпечує безперервність процесу виробництва та підвищення його ефективності.

Важливим завданням організації матеріально-технічного забезпечення підприємства є розробка та удосконалення системи показників, які характеризують господарську діяльність відповідних структурних підрозділів. До цих показників відносяться: обсяг матеріально-технічних ресурсів, який використовується на підприємстві; показники загальних витрат та питомих витрат сировини, матеріалів, палива й енергії при виробництві продукції; показники рівня їх використання; показники господарської діяльності служби матеріально-технічного забезпечення підприємства тощо.

Всі показники, що характеризують матеріально-технічне забезпечення підприємства, обчислюються у натуральному, умовно-натуральному та вартісному виразі.

Майже всі показники з матеріально-технічного забезпечення, запасів та витрат засобів виробництва, а також показники звітності обчислюють у натуральних вимірниках. Це значною мірою визначається специфікою матеріально-технічного забезпечення підприємства, оскільки важливо знати, як забезпечувалось підприємство конкретними видами сировини, матеріалів, обладнання тощо. Натуральні показники також дозволяють контролювати виконання договірних зобов'язань з поставок кожного виду продукції в асортименті; вивчати фактичну витрату різних видів матеріальних ресурсів на підприємстві; визначити розмір їх економії, запасів тощо.

Вибір натуральної одиниці виміру визначається відповідно до фізичних властивостей ресурсів. Наприклад, метал, цемент вимірюється у вагових одиницях, лісові матеріали – в об'ємних одиницях, автомобілі – у штуках тощо. В кожному конкретному випадку одиницю виміру необхідно вибирати таким чином, щоб вона дозволяла найбільш точно виміряти кількість споживчої властивості, що міститься у певній продукції.

Для деяких матеріалів, які мають одні й ті ж споживчі властивості, але в різних обсягах, використовують умовно-натуральні вимірники. Наприклад, різні види палива, споживчі властивості яких (теплотворна здатність) однакові, вимірюють в одиницях умовного палива (1 т ум. палива=7000 ккал; вугілля – 4-5 ккал).

Вартісні показники у матеріально-технічному забезпеченні підприємства використовуються меншою мірою. На практиці у вартісній формі визначаються такі показники: обсяг постачання засобів виробництва, витрати обігу тощо. Ці показники використовуються здебільшого для різних аналітичних розрахунків. Наприклад, витрати на організацію матеріально-технічного забезпечення, економія від раціонального використання матеріальних ресурсів.

5 Організаційна модель служби матеріально-технічного забезпечення підприємства

Матеріально-технічне забезпечення підприємства здійснює відповідна служба. Організаційна побудова, характер й методи роботи служби матеріально-технічного забезпечення на різних підприємствах відрізняються. Залежно від обсягу, типу та організації виробництва, матеріалоемності продукції й територіального розміщення підприємства складаються різні умови, що зумовлюють структуру органів забезпечення. На невеликих підприємствах, які споживають малі обсяги матеріальних ресурсів в обмеженій номенклатурі, функції забезпечення покладаються на невеликі групи або окремих працівників підприємства.

Виходячи із принципу системності, служба матеріально-технічного забезпечення включає відділи, що здійснюють планування, оперативне управління постачанням, а також склади виробничих запасів, дільниці попередньої обробки матеріалів, склади або дільниці відходів.

Враховуючи підпорядкування названих структурних одиниць, структура служби матеріально-технічного забезпечення підприємства може бути централізована або децентралізована.

За *централізованої форми* всі основні функції зосереджуються у відділі матеріально-технічного забезпечення: планування, оперативна робота із завезення матеріальних ресурсів, їх зберігання і доставка до робочих місць. Централізована форма характерна для невеликих і середніх підприємств.

Децентралізована форма передбачає відособлення складського та транспортного підрозділів в окреме господарство. Децентралізація функцій постачання характерна для великих підприємств та їх об'єднань.

Служба постачання може будуватися за товарною, функціональною та змішаною ознакою.

При побудові за товарною ознакою (рис. 1.5) у складі служби матеріально-технічного забезпечення створюються товарні групи.

Рис. 1.5. Структура служби матеріально-технічного забезпечення за товарною ознакою

Ці групи виконують весь комплекс робіт з планування, обліку, завезення, зберігання і відпуску матеріальних ресурсів, що закріплені за відповідною товарною групою. Вузька спеціалізація дозволяє працівникам товарних груп

добре вивчити типорозміри матеріалів, їх взаємозамінність, економічність, можливості виробництва прогресивних матеріалів, особливості споживання їх у виробництві. Структура служби за товарною ознакою, як правило, характерна для середніх і великих підприємств.

На невеликих підприємствах служба забезпечення будується, як правило, за функціональною ознакою. У цьому випадку переважають функціональні підрозділи, кожен з яких виконує певну функцію із забезпечення за всіма матеріалами. Планова група здійснює планування за всіма видами матеріалів, заготівельні групи закупають необхідні матеріали, завозять їх на склади, а склади приймають, зберігають і відпускають матеріали у виробничі цехи.

Служба постачання, яка поряд з товарними групами має ряд функціональних підрозділів, за своєю будовою відносяться до змішаного типу. Планова група визначає госпрозрахункові показники постачальницької діяльності, аналізує результати виконання планів постачання, складає відповідну звітність. Диспетчерська група замовляє транспортні засоби, контролює і регулює хід поступлення матеріалів на підприємство, а також доставку їх на робочі місця. Товарні групи визначають оперативну потребу у матеріалах, закупають, завозять їх на підприємство, здійснюють підготовку до споживання і відпускають у виробництво.

Структура служби матеріально-технічного забезпечення, кількість і спеціалізація внутрішніх підрозділів, чисельність працівників визначаються на основі аналізу всіх факторів, що впливають на організацію матеріально-технічного забезпечення підприємства.

Такими факторами є: обсяги, тип і характер діяльності; ступінь спеціалізації і кооперування виробництва; номенклатура матеріалів та порядок їх розподілу; структура органів управління; стан транспортної системи, місце розміщення підприємства.

Від масштабів виробництва залежать обсяги матеріальних ресурсів, що споживаються у виробничому процесі, а відповідно, і робіт з постачання. З врахування цього визначається чисельність робітників, доцільність виділення самостійних товарних підрозділів в організаційній структурі служби матеріально-технічного забезпечення. Тип виробництва (масовий, серійний або індивідуальний) впливає на стабільність номенклатури матеріальних ресурсів. При виконанні одиничних замовлень або випуску певних партій продукції значно змінюється номенклатура вихідних матеріалів. Це утруднює по товарну спеціалізацію служби матеріально-технічного забезпечення. Тому в умовах індивідуального або серійного виробництва вона повинна будуватися за функціональною ознакою.

На невеликих підприємствах з незначною номенклатурою матеріалів функції забезпечення матеріальними ресурсами можуть виконуватися групою спеціалістів або суміщатися з виконанням інших обов'язків.

Питання для самоперевірки знань

1. Охарактеризуйте етапи становлення матеріально-технічного забезпечення підприємства.
2. Дайте визначення матеріальному потоку. Назвіть показники, що характеризують матеріальний потік.
3. Опишіть підприємство як логістичні систему.
4. Назвіть функції та завдання матеріально-технічного забезпечення підприємства.
5. Охарактеризуйте показники, які застосовуються у матеріально-технічному забезпеченні підприємства.
6. Охарактеризуйте організаційну модель служби матеріально-технічного забезпечення. Назвіть переваги і недоліки різних організаційних моделей.